

DOSTOJEVSKI DANAS

Utjecaj Dostojevskog na modernog čovjeka, koji u svojim životnim lutanjima žeda za istinom i smirenjem, tražeći uvijek ponovo odgovore na osnovna pitanja svoje vlastite egzistencije i njezina određenja, danas je više no očit.

Što nas opet danas privlači k njemu?

U prvom redu, to je ono nepatvoreno čuvstvo istine koje se u nama javlja nakon mukotrpnog čitanja njegovih djela, jer treba znati, da Dostojevski nije ostvario u svojim djelima harmoničnu sliku svijeta, koja ne bi bila pomućena i suprotnim akcentima. Stoga je i svjetlo istine koje ga je obasjalo u toku stvaranja to uzvišenije što mu je mučniji i teži bio put da do nje dođe. U stvari, Dostojevski je svoju istinu tražio tokom cijelog svog stvaranja, da bi je na koncu i našao.

Sam je pisac znao naglašavati, da je pitanje Božje opstojnosti bilo centralno pitanje njegova stvaranja, s kojom se »svjesno ili nesvjesno borio cijeli svoj život.« Zato se on ne zadržava više na vanjskoj slici stvarnosti, već je za razliku od svojih literarnih suvremenika došao do osnova ljudske egzistencije, otkrivajući u njoj božanske izvore njezina nastanka. Prijelaz od »vanjskog« k »unutrašnjem« prikazivanju činit će u njegovim djelima zato ishodišnu tačku svega njegova stvaranja.

Često smo posve na različite načine suočeni u njegovim djelima s postojanjem tog unutrašnjeg svijeta. Jednom ćemo ga osjetiti kad njegovim junacima dublje istine života postanu daleko bliže od njegova vanjskog odsjeva. Zato već u početku stvaranja Dostojevskog, posve jednostavni sitni ljudi, »poniženi i uvrijeđeni« nepravednim socijalnim ustrojstvom vanjskog svijeta suprotstaviti će mu zbivanja i čistoću svog vlastitog unutrašnjeg svijeta. Ta se nit postepeno dalje razvija. Događanja počinju gubiti svoj prirodni smisao i kauzalitet, da bi se iza njih orisala dublja motiviranost našeg ovozemaljskog postojanja. Junaci Dostojevskog postaju tada nosioci duhovnosti samog pisca. Zato se ni duhovni učinci u dušama njegovih junaka neće više »naoko« poklapati s njihovim vanjskim uzrokom. Starac Zosima, duhovni otac Aljoše Karamazova i veliki monah, ostavlja život na njegovu vrhuncu, kad mu se otvara blistava zemaljska karijera, i obraća se Bogu. Ta tko može predvidjeti sve putove života i onu religioznost koju nam sam život nudi, vođen nekom nevidljivom rukom! Tko i što to prisiljava starkelju generala u »Idiotu« da svakog dana izlazi na raskršća sa Sv. pismom i da taklo ispraća svaku grupu kažnjenika za Sibir, kamo je bilo poći i našem piscu! I tko može predvidjeti kakvo je sjeme zasijao taj starac u dušama tih robijaša? — pita se Dostojevski. Možda će se tek za deset godina netko od njih, potaknut tim davnim, zaboravljenim činom, zapitati: »A

što radi starkelja general, živi li još?«, jer i najpametniji čovjek može u šahu predvidjeti najviše nekoliko poteza unaprijed, a koliko ih ima život!

Baš u vrijeme kad su se u ruskoj književnosti spremala »univerzalna« rješenja za čovječiji život na zemlji, Dostojevski je u literarnim borbama 60-tih godina 19. st. postojano stajao na braniku protiv bilo kakva površna shvaćanja složene čovjekove duhovne prirode. On je nije dopustio zasjeniti površnim i prolaznim potrebama vremena. Osjetivši u prvom redu čovjekovu dualnu strukturu u vidu vječne borbe između dobra i zla, Dostojevski je, kako kaže jedan kritičar, shvatio, da je čovjek iracionalno biće i da njegova priroda i sudbina mogu biti determinirane snagom koja nadilazi razumijevanje razuma. U sudbinama svojih junaka Dostojevski je ukazao na to duhovno čovjekovo ustrojstvo i imao je snage da nađe izlaz iz te teške borbe koja se razvijala podjednako u njemu i njegovu djelu. To nije bilo nimalo jednostavno, jer junaci Dostojevskog nisu bili nipošto neki bezazleni ljudi, već ocobojice, oskvrnitelji djece, bludnici i grabežljivci svake vrste. I u takvim ljudima, od kojih je neke upoznao na robiji, Dostojevski je uspio otkriti nit ljubavi i iskru nadzemaljske istine.

Kao veliki poznavalac čovjeka i njegove duše, Dostojevski je u svom vremenu otkrio da se zlo u čovječanstvu krije dublje nego to pretpostavljaju liječnici-socijalisti, da nijedno društveno uređenje ne može da izbjegne zlu, da će ljudska duša ostati ista, da abnormalnost i grijeh potječu iz nje same, i da su napokon zakloni čovječjeg duha još uvijek toliko nepoznati nauci, toliko neodređeni i tajanstveni, da nema i ne može biti liječnika i sudaca posljednjih, već jedino postoji Onaj, koji kaže: »Meni pripada odmazda i ja ću je odmjertiti.«

I zato, isto tako, samo Onaj koji je uzepo na sebe čovjekovu prirodu, da bi njome otkrio njenu duhovnu osnovu, mogao je svojim životom dati najpotrebnije svjedočanstvo o čovjeku i svojoj žrtvi za njega.

Zagledan u sliku razapetog Krista, junak Dostojevskog meditira:

»Kad gledaš sliku, privida ti se priroda u liku neke zvijeri ili, pravije, kudikamo pravije, premda je i čudno, u liku gorostasne mašine najmodernije konstrukcije koja je besmisleno zahvatila, zdrobila i progutala, glupo i beščuvstveno, ono veliko i neprocjenjivo Biće, takvo biće koje bi samo samcatu vrijedilo koliko priroda i svi njezini zakoni.«

Tako je u vrijeme socijalne determiniranosti likova Gogoljeve škole Dostojevski, koji je nekoć i sam iz nje izašao, postavio svoje likove, u skladu sa svojim idejama, na posve drugu osnovu. Dok su drugi realisti davali razvoj likova u uvjetima odnosa prema društvu, Dostojevski je, prateći moralne i duhovne sudbine svojih junaka, ubrzo došao do primarnih elemenata ljudske prirode. »Teoriji sredine« Dostojevski je zato suprotstavio autonomnost ljudske osobe, koju karakterizira posve individualni put njezina duhovnog razvoja. Zato unutrašnji učinci i počivaju na disproporciji prema onom »vanjskom«. Priča o trgovcu, koja predstavljala samo jednu od »umetnutih« u njegovom djelima, najbolje to pokazuje. Taj trgovac u njegovu djelu »Mladić« vodi razuzdan život i veoma teško kinji ljude. Udovicu i njezinih 5 djece svodi na prosjački štap. Ni za njezinu djecu nema smilovanja. Dječaka daje bez razloga išipati, da bi nakon nekog vremena posve »nemotivirano« zapitao za njega. Na koncu ga želi posiniti, a udovicu ženi. Pisac se pita u sebi, gdje treba tražiti tumačenje ovog postupka: »Još me, veli, jedna stvar čudi, zar si, veli, malo još gorih djela učinio, zar si malo ljudi otjerao u svijet, zar si malo njih zavleo, malo njih upropastio, kao da si ih ubio?... Otkuda da te potrese samo ovaj jedan?«

Jer ništa vanjsko ne može nadomjestiti ono unutrašnje u čovjeku.

Na tom principu počiva i stvaralački postupak našeg pisca, koji, došavši do Istine i otkrivši je, postaje u isto vrijeme i moderni literarni eksperimentator. **Te su dvije činjenice nerazdvojno vezane u svemu njegovu stvaranju.** Zato su sve inovacije u njegovim djelima upravljene prema dubljem prodiranju u čovjekovu osobu, da bi se na vidjelo iznijele istine duha. Stoga je u njegovim djelima razbijena statična slika ljudskog lika, da bi se on doveo

do gibanja u svojem interijeru. Svi su junaci Dostojevskog opsjemjeni idejom traženja Boga, zadnjeg smisla svakog postojanja. Dovedeni do zadnje konze- kvence svojih postupaka, jedni će se suprotstavljati nadolazećoj Istini, završujući zato u samoubojstvu ili duševnom mastrojstvu, prirodnim posljedicama mo- ralnog rasula u njima samima, dok će nosioci piščeve religiozne ideje naći svog Boga, često tamo gdje bismo to najmanje mogli očekivati. Miča Kara- mázov, nasilnik i uvreditelj ljudi, sanjat će svoj san očišćenja i duhovnog primirenja s Bogom — u vidu djeteta, u vrijeme kad je osumnjičen za grozan grijeh-ocoubojstvo. Vanjski postupci često skrivaju unutrašnju evoluciju junaka, posve mu suprotnu po smjeru razvoja.

Zato bi na kraju današnji čovjek, koji se uvijek ponovo približava Dosto- jevskom, osjećajući Istinu u njegovu djelu, mogao skupa s velikim grešnikom Rodjom Raskoljnikovim uzviknuti:

»Ali tu već započinje nova historija-historija postepenog obnavljanja čovjekova, historija postepenog preporoda njegova, postepenog prijelaza iz jednog svijeta u drugi, upoznavanje nove, dosad posve nepoznate stvarnosti.«
Tu nam »nepoznatu stvarnost« daje religiozni svijet piščevih djela.

MIROSLAV SELMOVIĆ